

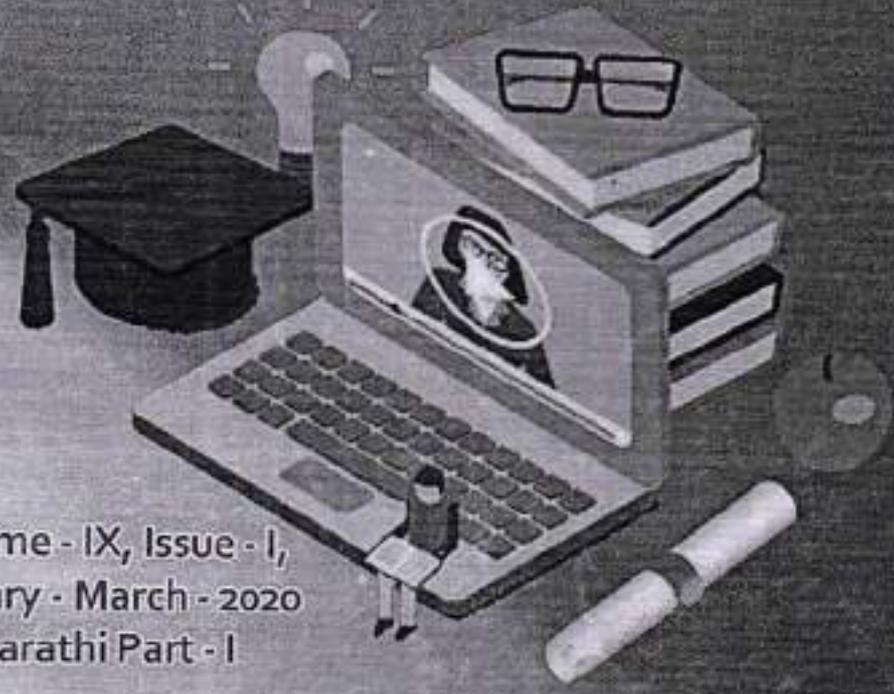

Peer Reviewed Referred
and UGC Listed Journal
(Journal No. 40776)

ISSN 2277 - 5730

AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

Volume - IX, Issue - I,
January - March - 2020
Marathi Part - I

IMPACT FACTOR / INDEXING
2019 - 6.399
www.sjifactor.com

AJANTA

Ajanta Prakashan

CONTENTS OF MARATHI PART - I

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१	भारतीय कृषीक्षेत्रात अमुलाय परिवर्तन काळाची गरज डॉ. बी. डी. खेडकर डॉ. राजेंद्र तुळशिदास अहिरे	१-७
२	Agriculture Related Problems & Challenges in Rural Areas श्री अविनाश अशोक सोनवणे	८-११
३	भारतातील कृषी विपणनाची सद्यस्थिती आणि समस्या डॉ. वैद्य संजय गोविंदराव	१२-१८
४	कृषी आधारित उद्योग प्रा. एस. बी. कडक	१९-२२
५	महाराष्ट्रातील शेतीचा विकास डॉ. मनिषा के. आहरे	२३-२५
६	शेतकरी आत्महत्या - एक वास्तव डॉ. डी. एन. कारे	२६-३०
७	ग्रामीण विकासातील शेतीचे योगदान श्री. किरण सुभाष तिडके	३१-३४
८	नाशिक जिल्ह्यातील टोमॅटो विपणन प्रक्रिया डॉ. साहेबराव दौलतक निकम	३५-३९
९	ग्रामीण विकासामध्ये शेती विपणनाची भूमिका प्रा. धर्मराज सुवराज तुगार	४०-४२
१०	कृषी क्षेत्र विकासासाठी पर्यटन व्यवसायाची आवश्यकता श्रीमती. प्रा. डॉ. एन. बी. पाटील	४३-४६
११	ग्रामीण विकासात कृषी प्रक्रिया उद्योगांची भूमिका प्रा. सुलक्षणा हरी कोळी	४७-५१
१२	हवामान बदलाचे शेतीवरील परिणाम व व्यवस्थापन प्रा. पंकजकुमार सुरेश गांगुर्डे	५२-५५
१३	कृषी विपणन - समस्या व उपयोजना श्रीमती छाया काशिनाथ लवडे	५६-६१
१४	भारतीय शेतीची उत्पादकतेचे आव्हान कु. अनिता शंकर फाफळे	६२-६६

ATTESTED

PRINCIPAL
Smt. Vinayee Khunji Tejokaya, Arts,
Science & Commerce College
Deosali Camp, Nashik

५. महाराष्ट्रातील शेतीचा विकास

डॉ. मनिषा के. आहेर

एस. व्ही. के. टी. कला, वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय देवळाली कॅम्प, नाशिक.

प्रस्तावना

राज्याच्या आर्थिक विकासात कृषी क्षेत्राचे मोलाचे योगदान आहे. सुमारे ५० टक्क्यापेक्षा जास्त लोकसंख्या शेती क्षेत्राशी निगडित आहे. एकूण ३०८ लाख हेक्टर भौगोलिक क्षेत्रापैकी सुमारे २२५ ५७ लाख हेक्टर क्षेत्र पिकाखाली आहे. जमीन व हवामानाची राज्यातील निरनिराळ्या विभागात मोठ्या प्रमाणात असमानता आहे. जवळपास एक नृतीयांश क्षेत्र हे अवर्षण ग्रस्त आहे. एकूण पिकाखालील क्षेत्रापैकी १७.५० टक्के क्षेत्र बागाईत आहे. तर पिकाखालील एकूण क्षेत्रापैकी १४९.४२ लाख हेक्टर क्षेत्र खरीप पिकाखालील तर रब्बी पिकांची लागवड ५४.७५ लाख हेक्टर क्षेत्रावर केली जाते. राज्यात शेतीचा शाश्वत विकास करण्यासाठी विविध योजना करण्यात आलेल्या आहेत.

संशोधनाची उद्दिष्टे

प्रस्तुत संशोधनासाठी पुढील उद्दिष्टे मांडण्यात आलेली आहे.

१. शेतीचा शाश्वत विकास करण्यासाठी राबविण्यात आलेल्या विविध योजनांचा अभ्यास करणे.

गृहीतक

१. महाराष्ट्र शासनाच्या नवीन शेतीविषयक योजनांमुळे राज्यातील शेतीचा शाश्वत विकास होण्यास मदत होत आहे.

संशोधन पद्धती: प्रस्तुत शोधनिबंधासाठी माहिती संकलित करण्यासाठी दुय्यम स्रोतांचा वापर करण्यात आला आहे. त्यासाठी विविध मासिके, संदर्भ पुस्तके, शासनाचे अहवाल, सांकेतिक स्थळे इ. चा आधार घेण्यात आला आहे.

महाराष्ट्रातील शेतीचा शाश्वत विकासासाठी उपाययोजना

०१. तंत्रज्ञानाचा वापर: किसान एस.एम.एस.द्वारे सेवेमध्ये राज्यात सुमारे ५० लाख शेतकर्यांची नोंदणी झाली आहे. आजपर्यंत या सेवेतून ७१ कोटी एस.एम.एस. पाठविण्यात आले आहेत. राज्यामध्ये ३१ शासकीय व १३७ अशासकीय माती परीक्षणाची चाचणी केंद्रे कार्यान्वित करण्यात आली. आजपर्यंत ०१ कोटी २० लाख माती परीक्षण कार्डांचे वाटप करण्यात आले.

०२. कोरडवाहू शेती तंत्रावर भर: शेतकरी गटांच्या माध्यमातून कोरडवाहू शेती अभियानाची अंमलबजावणी करण्यात येत आहे. कृषी विभागाच्या विविध योजनांची याला जोड देण्यात येणार आहे. उत्पादकता वाढविण्यासाठी मुलस्थानी जलसंधारण, रुंद वरंबा-सरी पद्धत, कमी पाण्यावर अधिक उत्पन्न देणार्या जातीची लागवड, सूक्ष्म सिंचनासह मिश्र पिक पद्धतीवर भर देण्यात आला आहे.

०३. Online कीड सर्वेक्षण प्रकल्प: भात, सोयाबीन, कापूस, हरभस, तूर या पिकांबरोबर फळपीकांसाठी Online कीड व रोग सर्वेक्षण प्रकल्प राबविण्यात येत आहे. शासनाकडून करावयाच्या उपाययोजनांची माहिती तसेच तसेच गामपंचायतीच्या माहिती फलकावर लावली जाणार आहे. यागुळे कीड व रोगांमुळे होणार्या नुषाणास आळा बघेल.

ATTESTED

PRINCIPAL

०४. फलोत्पादन विकास: राज्याच्या रोहयो योजनेतर्गत गेल्यावर्षी ३१७७ हेक्टर क्षेत्रावर फळबाग लागवड करण्यात आली. तर मनेरगा योजनेतर्गत गेल्यावर्षीत १४ हजार ६१३ हेक्टर क्षेत्र फळबाग लागवड करण्यात आली. कृषीमालाच्या निर्यातीसाठी रोपनेट, अनारनेट, व्हेजनेट या online कार्यप्रणालीची प्रभावी अमलबजावणी करण्यात आली २०१६-१७ मध्ये रोपनेट अंतर्गत ३८ हजार ४४ दाक्ष बागायतदारांची नोंदणी झाली. युरोपीयन युनियनला ९३०० मे.टन द्राक्षांची विक्रीची निर्यात केली गेली. सीताफळ लागवडीच्या क्षेत्रात देशात राज्य प्रथम क्रमांकावर राहिले राज्यात सुमारे ७० हजार हेक्टर क्षेत्र सीताफळ लागवडीखाली आहे. १ लाख हेक्टर क्षेत्र फळबागेखाली आणण्यासाठी जिल्हानिहाय नियोजन करण्यात आले आहे.

०५. प्रभावी पणन व्यवस्था: शेतमाल विक्रीमध्ये स्पर्धा निर्माण करण्यासाठी थेट पणन, एकल परवाना व खाजगी बाजारांना चालना देण्यात येत आहे. संत शिरोमणी, श्री सायता माळी आठवडे बाजार योजनेतर्गत शेतकर्याला चांगला रोख भाव, ग्राहकांना ताजी फळे व भाजीपाला वाजवी दरात उपलब्ध होत आहे. या योजनेतर्गत विविध शहरांत ९९ आठवडे बाजार सुरु करण्यात आले आहे. त्यात पुणे शहर - ४२, सोलापूर - ०३, मुंबई - २७, नवी मुंबई - ७, ठाणे - ९, नागपूर - ३, कोल्हापूर - ५, आणि औरंगाबाद येथे ०३ आठवडे बाजार सुरु करण्यात आले आहेत. राष्ट्रीय कृषी बाजारामुळे शेतकर्याला महाराष्ट्रावरोबरच इतर राज्यातील बाजार समित्यांमध्ये शेतमालाच्या विक्रीचा पर्याय उपलब्ध होणार आहे. शेतीसाठी लागणारी सामग्री खरेदी करण्यासाठी प्रत्येक कृषी केंद्रात पीओएस मशीन उपलब्ध करून दिले जाणार आहे.

०६. जोडधंद्यांसाठी प्रोत्साहन: परसातील कुकुटपालनास प्रोत्साहनासह रोजगाराच्या उपलब्धतेसाठी ३०२ तालुक्यांमध्ये सार्वजनिक खासगी भागीदारी तत्वावर सघन कुकुट विकास गट तसेच पशुआरोग्य सेवा पशुपालकांच्या दारापर्यंत पोहचवण्यासाठी ३४९ फिरते पशुवैद्यकीय चिकित्सलय स्थापन केले जाणार आहे. पारंपारिक मेंढी पालन करणार्या लाभार्थींना ७५% अनुदानावर मेंढी गटाचे वाटप करण्यात येणार आहे राज्यातील खेकडा थेट परदेशात निर्यात व्हावा यासाठी तामिळनाडूच्या धर्तीवर सिंधुदुर्ग जिल्ह्यात खेकडा उपजकेंद्राची निर्मिती करण्यात येणार आहे. या केंद्रासाठी ९ कोटी ३१ लाख निधी खर्च केला जाणार आहे. कोलंबी बीज उत्पादनात केंद्राच्या माध्यमातून कोलंबी उत्पादन वाढ करण्याचा कार्यक्रम आखण्यात आला.

०७. दुग्ध विकास प्रकल्प : राष्ट्रीय कृषी विकास योजनेतर्गत खासगी सहभागातून एकात्मिक कृषी विकसत कार्यक्रमाच्या माध्यमातून नाबाईच्या सहाय्याने दुग्ध विकास प्रकल्प उभारण्यात येणार आहे. राष्ट्रीय दुग्ध विकास मंडळाच्या माध्यमातून दुध उत्पादनाला चालना देण्यासाठी मराठवाडा व विदर्भातील दुग्धव्यवस्थापन व शेतकरी आत्महत्याग्रस्त १० जिल्ह्यांमध्ये प्रकल्प राबविला जाणार आहे. या प्रकल्पासाठी नागपूर, अमरावती, बुलढाणा वधा, अकोला, चंद्रपूर, तर मराठवाड्यातील उस्मानाबाद, जालना, लातूर, नांदेड या जिल्हांची निवड करण्यात आली सुमारे ३४० कोटी रुपयांच्या या प्रकल्पामुळे ३ हजार गावांतील ६० हजार दुग्ध उत्पादक शेतकरी आणि ग्रामीण भागातील जवळपास १० हजार युवकांना रोजगार उपलब्ध होणार आहे.

०८. शेतकर्यांच्या आरोग्यासाठी सुविधा: शेतकर्यांना आरोग्याच्या उत्तम सुविधा मिळण्यासाठी महात्मा फुले जन आरोग्य योजना सुरु केली जात आहे. सुमारे २५०० प्रकल्प उपचार या माध्यमातून शेतकरी व त्यांच्या कुटुंबियांना मिळणार आहे. एसटी बसस्थानकांमध्ये जेनेरिक सुविधा मिळण्यासाठी सुकृतीच योजना करण्यात आली आहे.

०९. शिक्षण - प्रशिक्षण : कृषी शिक्षणाला चालना देण्यासाठी यवतमाळ, नाशिक व सांगली जिल्हातील पेट येथे शासकीय कृषी महाविद्यालय स्थापन करण्यात येणार आहे. राज्यातील ०३ लाख शेतकर्यांना अध्यात्मिक आणि नैतिक शैलीने शैलीबाबत प्रशिक्षण दिले जाणार आहे कृषी शिक्षण प्रणाली ४५ हजार विद्यार्थ्यांना या प्रशिक्षणात सामील केले जाणार आहे.

Principal
Smt. Vinayabai Khire
Science & Commerce
Deolali, Camp, Nashik

आहे. यामधील उत्कृष्ट ४५ विद्यार्थ्यांना इसायलच्या हिंदू विद्यापीठामध्ये पुढील शिक्षण मोफत दिले जाईल. भारत-इसायल यांची यांची संयुक्त कंपनी स्थापन करून कृषी उद्योगाला चालना देण्यात येणार आहे.

१०. देशबाहेर अभ्यास दौरे: राज्यातील शेतकऱ्यांना जगभरातील विकसित देशातील आधुनिक तंत्रज्ञानाची माहिती देण्यासाठी तसेच शेतमालाची निर्यात, कृषिमालाचे पणन व बाजारपेठेतील मागणी, कृषिमाल प्रक्रिया उद्योग याविषयी माहिती देण्याकरिता ही योजना सुरु करण्यात आली. अभ्यास दौऱ्याकरिता परदेशी जाणार्या शेतकऱ्यांची नावे ०७/१२ व ०८-अ उतारा असणे आवश्यक असून त्याचे वय ६२ वर्षांपेक्षा जास्त नसावे. यासाठी त्यांच्याकडे वैध कागदपत्रही असावे.

११. कोरडवाहू क्षेत्र विकास योजना: राज्यातील शेती प्रामुख्याने कोरडवाहू आहे. आज पेरणी योग्य जमिनीपैकी ८३ टक्के जमीन कोरडवाहू आहे. एकूण उत्पादनाच्या ४० टक्के अन्नधान्य उत्पादन कोरडवाहू क्षेत्रातून होते. कोरडवाहू क्षेत्र विकास घटकांमध्ये पिके, फळपिके, पशुधन, मत्स्य, वने यांचा समावेश असल्याने या क्षेत्राचा विकास करण्यासाठी या योजनेतर्गत प्रत्येक शेतकरी कुटुंबास ०२ हेक्टरच्या मर्यादेत एक लाख रुपयांपर्यंत अनुदान देय आहे. या योजनेमुळे शेतकऱ्यांच्या उत्पादकात शाश्वत वाढ करून उपजीविकेच्या तवीत साधणे उपलब्ध करून त्या आधारे त्यांचे जीवनमान उंचावणे हा या योजनेचा हेतू आहे.

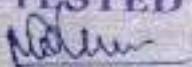
१२. सेंद्रिय शेती: शेतकऱ्यांना सेंद्रिय निविष्टासाठी प्रोत्साहन, सेंद्रिय शेती विकसित करणे, सेंद्रिय शेतीवर आधारित प्रशिक्षण व प्रात्याक्षिके घेणे, शेतीमध्ये सेंद्रिय शेती निविष्टा तयार करणे व पुरवठा करणे, शेतमालाचे प्रमाणीकरण करून विक्री व व्यवस्थापन इ. गोष्टींचा या परंपरागत कृषी विकास योजनेतर्गत राबविल्या जाणार्या सेंद्रिय शेती योजनेत समावेश आहे. लव २०१६ साली सुरु करण्यात आलेली ही योजना पुढच्या ०३ वर्षांसाठी म्हणजेच २०१९ पर्यंत राबविण्यात येणार आहे. यामध्ये शेतकरी गट तयार करणे, सेंद्रिय गात संकल्पना राबविणे, एकात्मिक खत व्यवस्थापन तसेच भांडेतत्वावर अवजारे घेणे आदी बाबींचा समावेश आहे.

समारोप

शेती हाच अजूनही आपल्या शेतीचा कणा आहे. त्यामुळेच केंद्र व राज्य शासनाद्वारे शेती विकासावर प्रामुख्याने लक्ष केंद्रित करण्यात आले आहे. त्यासाठी राज्य शासनाकडून शेतीचा शाश्वत विकास करण्यासाठी महत्त्वपूर्ण पाऊले उचलण्यात आली आहे. शासनाकडून शेती विकासासाठी प्रयत्न केले जात आहे. शेतीचा विणस करण्यासाठी शेतकऱ्यांनी उदासीनता बाजूला ठेऊन शाश्वत विकासाकडे प्रयत्न करणे गरजेचे आहे.

संदर्भ

- लोकराज्य २०१७, पृष्ठ क्र. ०५.
- www.krishi.maharashtra.gov.in
- www.farmer.gov.in
- कुरुक्षेत्र, एप्रिल २०१७, पृष्ठ क्र. ३० ते ३३.
- बुलेटीन, डिसेंबर २०१६, पृष्ठ क्र. ६८.

ATTESTED

 PRINCIPAL
 Smt. Vimalaben Khimji Tejokaya, Arts,
 Science & Commerce College
 Deolali-Camp (Nashik)

Maratha Vidya Prasarak Samaj's
**KARMVEER RAOSAHEB THORAT
 ARTS AND COMMERCE COLLEGE, VANI**
 Tal. Dindori, Dist. Nashik (Maharashtra) 422 215

NAAC Accredited "B+" Grade with (2.70 CGPA, 3rd Cycle)

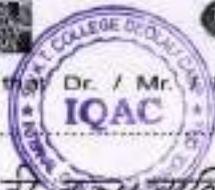
Two Days National Seminar organized by
 Department of Economics
 in collaboration with
 Quality Improvement Programme, SPPU, Pune

On
**" Agricultural Transformation and Rural Development in India:
 Issues, Challenges and Possibilities"**

6th & 7th February, 2020

Certificate

This is to certify that Dr. / Mr. / Mrs

मनिषा के. आहेर

of *एस्.की.के.टी. कला, वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय, देवकाली कॅम्प, नाशिक*
 College has attended & actively participated in Two Days National level Seminar on " **Agricultural Transformation and Rural**

Development in India: Issues, Challenges and Possibilities" jointly organized by the Department of Economics of Karmaveer Raosaheb Thorat Arts & Commerce College Vani, Tal. Dindori, Dist. Nashik and Savitribai Phule Pure University, Pune Under the Quality Improvement Programme on 6th & 7th February 2020 Her/ She Participated / Presented a Research Paper

on *महाराष्ट्रातील शेतीचा विकास*

[Signature]
 Dr. S. S. Prasad
 Coordinator

[Signature]
 Dr. R. T. Ahire
 Convener

[Signature]
 Dr. R. D. Gholap
 IQAC Coordinator

ATTESTED
[Signature]
 PRINCIPAL
 Karmaveer Raosaheb Thorat Arts & Commerce College
 Vani, Tal. Dindori, Dist. Nashik
 Dr. V. M. Salunke
 Vice - Principal

[Signature]
 Dr. S. S. Kale
 Principal